

landen, där de kan sägas ha utgjort ett könsligt tredje. Författaren är noga med att inte tillskriva dessa kvinnor lesbiskhet, men understryker i stället att det kan ha funnits andra pragmatiska förklaringar till samlevnaden. Kvinnorna bröt ju, bara genom att vara akademiskt utbildade, mot samtidens könsgränser, så varför inte också protestera mot dem genom andra könsöverskridande handlingar som att bo tillsammans i enkönade parbildningar? Om de sedan verkligen betraktade sig som lesbiska lämnar Winkvist öppet. Deras sätt att agera vill hon snarare se som ett möjliggörande av en alternativ kvinnlighet, en lesbisk kategori. Kvinnorna bröt mot den obligatoriska heterosexualiteten och utmanade den könsbundna normen.

Kanske, säger Winkvist, bröt också kvinnorna mot andra förväntningar samhället (männen) hade på dem. Hon driver i avhandlingens avslutning tesen att valet av studier var ett försthandsval, att kvinnorna alltså hade andra ambitioner med sina liv än familjebildning. De valde strategiskt för att skapa sig som subjekt med eget handlingsutrymme. Akademin var ett lika gott (eller kanske många gånger bättre?) alternativ som äktenskapet.

Avslutningsvis kan författaren konstatera att ”hela det undantagssammanhang som de kvinnliga akademikerna befann sig i och därmed ständigt måste förhålla sig till, var och är en del av akademins frusna ideologi och manliga maktordning”. Dessvärre måste jag som akademiskt bildad kvinna ännu i dag konstatera att inte mycket, om dock en hel del, har förändrats. Ännu har kvinnorna inte de mest prestigefyllda positionerna och ännu avlönas de som regel sämre än männen. Ännu bedöms de mer utifrån sitt kön än utifrån sin kompetens, trots att 55 år har gått sedan behörighetslagen togs bort 1949.

Agneta Lilja, Huddinge

Lina Carls: *Våp eller nucka? Kvinnors högre studier och genusdiskursen 1930–1970*. Nordic Academic Press, Lund 2004. 249 s., ill. ISBN 91-89116-65-8.

I sin bok *Skärvor av kvinnoliv* (2002) analyserar etnologen Lissie Åström några texter skrivna av kvinnor mellan åren 1896 och 1937. Kvinnorna hade gått en gemensam hushållskurs och höll sedan kontakten bl.a. genom att skriva i en s. k. vandringsbok, som de sände mellan sig. I boken berättade de om hur deras liv kom att gestalta sig efter hushållsutbildningen. 1912 beskrev en av dem, Eva von Bahr, docent i experimentell fysik

vid Uppsala universitet, sina erfarenheter av den mansdominerade akademi, där hon så småningom hamnade. Hon tyckte inte att det var helt igenom behagligt att vara ensam kvinna bland alla manliga kolleger. Ett skäl var, som hon formulerade det, att ”herrar professorer i allmänhet göra hvad de kunna för att fortfarande utestänga kvinnorna från rättigheten att vinna befördran vid universiteten, och att man därför ständigt får höra talas om kvinnornas underlägsenhet och olämplighet som universitetslärare”. Hon hade svårt att förstå dessa resonemang, eftersom de fåtaliga kvinnorna vid universiteten näppeligen kunde utgöra något hot mot männen och inte heller torde komma att göra det i framtiden, eftersom de nog inte skulle bli fler. Samtidigt menade hon dock att universiteten knappast kunde ta skada av att kompetenta kvinnor var verksamma där. Hon kunde även konstatera att hennes studenter var ”mindre fördomsfulla än professorerna” och hon menade sig inte ha ”märkt någon ovilja från deras sida”. Hennes kommentarer signalerar tydligt att en kvinna vid ett universitet på den tiden var en avvikelse, en anomali.

Hanna Markusson Winkvist har studerat villkoren för de kvinnor, som likt Eva von Bahr, var pionjärer inom den högre akademiska utbildningen. Winkvist visar i sin studie omfattande åren 1883–1949, att kvinnors närvaro vid universitet och högskolor var omdiskuterad och ifrågasatt, mest utifrån kvinnornas konststillhörighet och deras tillskrivna roller som mödrar och makor. Hennes undersökning har nu fått ett slags kronologisk fortsättning hos Lina Carls, som i sin avhandling i historia, *Våp eller nucka?*, undersöker kvinnor i akademien under perioden 1930–1970. Carls har gjort sin tidliga avgränsning utifrån följande kriterier: 1929 års lag om lika rätt för kvinnor och män till studentexamen och 1968 års studentuppror, som ledde till märkbara förändringar inom den högre utbildningen.

Syftet med Carls avhandling är att studera hur svensk genusdiskurs formades i lokal och central debatt om kvinnor och högre studier under den studerade perioden. Hon ställer sig frågor som allmänt rör hur kvinnor i akademien uppfattades, men studerar också hur de beskrevs i t.ex. studenttidningar och studentromaner samt hur idéer om dem förändrades under undersökningsperioden. Upplivedes kvinnor som ett problem eller som en tillgång? Vilka deltog i debatten om kvinnor i akademien? I vilka sammanhang deltog kvinnorna själva i debatterna?

Sina tolkningsredskap har Carls hämtat från diskurs- och genusteori. Hon är inspirerad av Michel Foucaults

diskursteori och av Yvonne Hirdmans och Pierre Bourdieu genusteoretiska resonemang. Den senares begrepp fält, habitus och kapital är även viktiga för henne. Hon förhåller sig till Bourdieu och Hirdmans diskussioner om hur diskurser om kön/genus styr människors handlande. Bl.a. utgår hon från Bourdieus idéer om den manliga dominansen och det symboliska våld i form av kommunikation och kunskap, med vilket männen upprätthåller denna dominans. Bourdieu och Hirdmans tankar, summerar hon, går dock ut på att kvinnor på grund av genusedkursen alltid intar sämre positioner än män i samhället och i arbetslivet. Detta vill hon emellertid inte nöja sig med utan hon låter sig också påverkas av Nancy Frazer, som till skillnad från Bourdieu och Hirdman intresserar sig för hur kvinnor själva medverkar till att förändra genusedkursen, särskilt då de innehar underordnade positioner. Carls summerar att Frazer betonar konflikt framför kontrakt, motstånd framför reproducering och att hon ser diskurser som tillfälliga och påverkbara och inte som statiska tillstånd. Carls utgångspunkt för den vidare analysen är således att, i enlighet med Frazer, betrakta de kvinnor hon undersöker också som aktörer, vilka inte är maktlösa inför genusedkursen utan tvärtom aktivt bidrar till att förändra den.

Utifrån sådana teoretiska grunder konstaterar hon att akademiska kvinnor under början av 1900-talet uppfattades som en anomali och att det manliga motståndet mot dem var kompakt. Dels ifrågasattes kvinnors intelligens, dels diskuterades deras fysiska och psykiska förmåga att klara studier och arbete inom det vetenskapliga fältet, dels debatterades möjligheten av att deras intresseinriktning inom fältet skilde sig från männens. De kvinnor som befann sig inom fältet var svåra för männen att förhålla sig till och de beskrevs därför på ett reduktionistiskt sätt endera som manhaftiga blåstrumpor eller som giftaslystna våp. En kvinna som studerade och disputerade måste enligt denna diskurs alltså endera vara ett slags icke-kvinna, som var chanslös på äktenskapsmarknaden och därför valde studier som en utväg, eller en "riktig" kvinna som sökte sin partner inom akademien och gav sig in i studier endast tills hon hittade en lämplig make. I båda fallen, menar Carls, uppfattades kvinnan knappast som någon verklig konkurrent till mannen, bara som felplicerad. Här är hennes resultat fullt jämförbara med dem som Winkvist presenterade i sin undersökning.

Debatten under 1930-talet utgick, visar Carls, ifrån ett utpräglat särartstänkande, där nyttan med kvinnans

studier ifrågasattes utifrån tanken om hennes naturgivna bestämmelse som maka och mor. Skulle kvinnor studera borde det, föreslog t.ex. professorn i religionshistoria Tor Andræ, inrättas speciella universitet bara för dem. Typiskt för perioden var att akademiska studier framställdes som en exklusivt manlig sysselsättning och det fanns röster som t.o.m. hävdade att kvinnor, eftersom arbetslösheten under perioden var stor, helt borde lämna utbildning och arbete när de gifte sig och i stället engagera sig i hushållssysslor. Mot dessa misogynna uppfattningar argumenterade såväl kvinnliga samhällsdebattörer som studenter, dock utan att genusedkursen egentligen förändrades, menar Carls. Den akademiska kvinnan började dock uppfattas som ett hot.

Under andra världskrigets dagar förstärktes bilden av kvinnor som ett hot mot män på arbetsmarknaden. I och med att manliga studenter inkallades under beredskapsåren blev kvinnornas antal vid universiteten större. För att hindra kvinnor från att konkurrera inom läkarutbildning och folkskoleseminarier infördes positiv särbehandling med militärpoäng till männens fördel. Att kvinnan alltmer framställdes som ett hot vill Carls, i enlighet med Nancy Frazer, tolka som att genusedkursen faktiskt höll på att förändras. De kvinnliga aktörerna ville inte dra sig tillbaka från utbildningarna, men bjöd motstånd genom att i stället föreslå att samhället, genom att exempelvis ordna barnkrubbor och hemhjälp, skulle underlätta för dem att kombinera rollen som maka/mor med rollen som student. På det viset började de, hävdar Carls, att alltmer allvarligt förhandla om genusedkursen.

Diskussionerna om kvinnors vara eller inte vara vid högre akademiska utbildningar fortsatte under 1950- och 1960-talen. Bilden av studentskan som manhaftig eller som giftaslystet våp reproducerades om och om igen. Undersökningar av begåvningsreserver, framdrivna av att samhället efter kriget ansåg sig behöva rekrytera fler akademiskt utbildade, fokuserade hela tiden männen på bekostnad av kvinnorna. Carls visar nämligen att begåvningsreserven främst söktes bland de lägre samhällsklassernas män, men uteslöt kvinnorna som ens en möjlighet. Därmed gjordes könsfrågan till en klassfråga. Synen på akademisk utbildning som en manlig angelägenhet höll alltså ställningarna. Kvinnor borde också fortsättningsvis ägna sig åt hemarbete och barn.

Samtidigt började dock motståndet mot den rådande genusedkursen under loppet av 1960-talet få tolkningsföreträde i samhället, visar Carls. Lagändringar möjliggjorde för kvinnor att förvärvsarbeta och frigöra sig från hemmet för att exempelvis studera. Kvinnor började

också lyftas fram som såväl arbets- som begåvningsreserv och blev dessutom allt fler vid universiteten. I och med detta hade, menar Carls, genusdiskursen förändrats på ett samhälleligt plan, medan de seglivade uppfattningarna om studentskan som antingen manhaftig eller som ett våp levde kvar inom universiteten. Den misogyn bild som debatten där hyllades motsades dock allt starkare av debatten utanför universiteten.

Under hela undersökningsperioden var det framför allt kvinnliga debattörer som stod för motståndet mot den dominerande genusdiskursen, medan de manliga försvarade och reproducerade den. Männerna, såväl politiker som professorer, bjöd inte bara motstånd mot kvinnors argument som sådana utan också mot kvinnornas personer, genom att framställa dem som misslyckade eller genom att helt enkelt tuga ihjäl dem. Påfallande är också att kvinnor hela tiden, i motsats till män, relaterades till kön. Män kunde, enligt den rådande genusdiskursen, till skillnad från kvinnor, kombinera mansroll och studentroll, något som ansågs uteslutet för kvinnor.

Varför var då genusdiskursen så trögrörlig? Carls menar att det finns flera svar på frågan. Ett är att frågan om akademiska kvinnors situation fick stå tillbaka för andra kvinnofrågor som fokuserade på nativitet, sambeskattnings, rätt till arbete och lika lön osv. Ett annat är att klassfrågan kom att överskugga könsfrågan, särskilt när begåvningsreserven diskuterades under 1950-talet. Ett tredje svar finner hon i det ständiga reproducerandet av kvinnliga studenter som nuckor eller våp, något som bidrog till att upprätthålla en skillnad mellan manliga och kvinnliga studenter. Som ett fjärde svar anför hon "den manliga universitetskulturens genuskodade normer och värderingar" parade med samhällets. Kvinnor träffade på dubbelt motstånd i sina strävanden att erövra universiteten.

Universiteten präglades sedan århundraden av en manlighetskultur, där kvinnligt kön blev en belastning. Men universiteten levde också i mångt och mycket sitt eget liv, delvis utanför samhället i övrigt, och kunde därför komma i "otakt" med detsamma. Efter kortare eller längre studier lämnade nämligen studenterna utbildningsanstalterna åt sitt öde och gav sig ut i arbetslivet. Kanske, menar Carls, är det därför som traditionalismen varit så stark vid universiteten och därför så många konservativa drag kunnat frodas där? Kanske är det så att först när samhället får allt större intresse av insyn i och styrning av den högre utbildningen kan strukturerna, och därmed genusdiskursen, förändras?

Carls avhandling är ett gediget arbete som onekligen

tar upp ett angeläget ämne, och dessutom gör det grundligt. Men avhandlingen hade nog, trots alla dess förtjänster, vunnit på att kortas med kanske 150 sidor. Som det nu är innehåller den nämligen alltför många upprepningar av resultat, ofta upprepningar i exakt samma ordalydelse i såväl kapiteltext som i sammanfattningar. Detta gör att den blir övertydlig i sin ambition att övertyga läsaren om det korrekta i hennes resonemang. Redan efter inledningskapitlet står det klart vilka resultat författaren kommit fram till, och därefter följer egentligen ingenting nytt utan dessa resultat prövas mest bara på nya materialkategorier och upprepas därmed. Det gör läsningen provande och förtar dessutom lite av kraften i argumentationen. Men detta till trots är det ändå viktigt att frågorna om kvinnors särställning inom akademien lyfts fram och diskuteras, ty de är aktuella ännu i dag när kvinnor dominerar de flesta utbildningar vid universitet och högskolor men ännu sällan når de riktigt höga och prestigefyllda positionerna inom akademien.

Agneta Lilja, Huddinge

Susanna Heldt Cassel: *Att tillaga en region. Den regionala maten i representationer och praktik. Exemplet Skärgårdssmak*. Geografiska regionstudier, nr 56. Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet 2003. 194 s., ill. English summary. ISBN 91-506-1728-1.

Uppstår en regional måltidskultur av den omgivande miljöns förutsättningar eller av människans hand? Eller iscensätts och skapas den för ett syfte? Och är den då autentisk och spelar det egentligen någon roll? Dessa, och många andra postmoderna frågor, är föremål för kulturgeografen Susanna Heldt Cassels avhandling *Att tillaga en region. Den regionala maten i representationer och praktik. Exemplet Skärgårdssmak*. Heldt Cassel analyserar hur regioner "sätts på kartan" och skapas med hjälp av regionala matprojekt och gör en fallstudie av EU-projektet Skärgårdssmak. Detta utvecklingsprojekt har som mål att profilera den vidsträckt skärgårdsregionen, från Finska vikens finska skärgårdar via Åbo, över Skärgårdshavet till Åland och vidare över till Stockholms skärgård och östgötaskärgården. Projektet är skapat med hjälp av EU:s Interreg IIIA-medel, och de medverkande staternas och deltagande skärgårdsföretagens resurser. Under perioden 2000–2006 är de totalt anslagna medlen för projektet mer än 150 Mkr (s. 17).

Syftet med avhandlingen är "att undersöka hur regio-